

У ЧЕМУ ЈЕ СТВАРНИ СМИСАО МОДЕРНОГ ВЕЛИЧАЊА НАИВЕ

Фронт против праве уметности

Наивни уметници, по правилу, не желе да стварају попут модерних, њих не привлаче дадаизам, супрематизам, ташизам или енформел. Напротив, желе да стварају као велики мајстори реализма или фантастичне уметности и невешто покушавају да подражавају праву уметност. Изражавају се фигурално, али је њихова уметност најчешће ретардирани и изопачени облик високих знања и вештина. Као што је ђаво карикатура Бога, а мајмун човека, тако је и наива карикатура праве уметности, надриуметност. Таква, наивна уметност је део комерцијалног тржишта егзотичностима, којима многи покушавају да лече менталне тетоваже, душевне ране задобијене од разних облика зла

Пише: Дејан Ђорић

Историји модерне припада и наивна уметност коју су стварали уметници образовани изван институција и званичне уметности. У пионирском раздобљу модернизма многи познати уметници нису имали никакво формално образовање, мада су били професори и академици. Незадовољни, напуштали су уметничке академије из разних разлога, а

најчешће зато што су на њима слушали предавања о академском реализму. Први модернисти су обезвредили академско школовање. Раскидајући с традицијом и техникама фигуралног представљања, уметници су изборили право да стварају по својим, новим правилима. Стари критеријуми се нису могли применити на нову уметност јер њу може да вреднује само њој примерена теорија и естетика. Тако је модерна постала рај за неталентоване, обећана земља за разне манипулације и злоупотребе.

Једно прастаро, круцијално питање, међутим, и даље је актуелно. Како одредити да ли дело поседује тајанствену, неухватљиву супстанцу, флуид који га чини уметничким? Пред овим основним проблемом ликовних критичара историчари уметности су, по правилу, немоћни, јер су њихови методи применљиви само *a posteriori*, након што је нешто вредновано као уметност.

Шта је заправо уметност?

За старе уметности је било од пресудне важности одређење када нешто више није занатски већ уметнички производ. За (пост)модерну уметност то није битно. Обезвређењем, заобилажењем занатства, вештине, израде и мануелности проблем није решен, јер се и даље, сада много чешће, поставља питање уметничке вредности.

РАЈ ЗА НЕТАЛЕНТОВАНЕ

Наивна уметност је сродна стваралаштву деце, шизофреничара, алкохоличара, наркомана, ретардираних и аутсајдера, ономе што се дефинише као *арт-брут*. Она припада историји и поетикама (пост)модернизма. У питању је занемаривање целокупне традиције европске уметности или одбацивање знања и умења. Европска наива је блиска уметности примитивних и егзотичних култура. Методи, средства и израз су им слични. Само на основу овакве естетске карактеризације може се схватити велико

интересовање Пикаса и његовог уметничког круга за Цариника Русоа или интересовање Маљевича, Гончарове и руских авангардиста за Ника Пиросмановића и љубок , руску народну графику.

Пионери модернизма су наиву категорисали као блиску са модерном, а експресионисти и надреалисти су то прихватили. Већ и летимичан увид у биографију Анрија Русоа (названог Цариник Русо) открива несумњив углед овог наивца у свету модерних уметника. Његов пријатељ је био постимпресиониста Пол Сињак, а дружио се и са Полом Гогеном, Одилоном Редоном, Камијем Писароом¹ и Алфредом Жаријем. Реми де Гурмон, данас заборављени интелектуалац, представљао га је у ревији *L'Imagier*

, а његове слике је куповао галериста Амброаз Волар, најзаслужнији за успех париске авангарде. Године 1907. срео је Вилхелма Удеа, значајног колекционара и историчара модерне уметности, који је већ 1911. објавио прву монографију о Русоу и организовао његову велику изложбу. Он је међу првима куповао слике Пикаса и Брака и публиковао бројна дела, међу којима су монографије о Пикасу и Ван Гогу. Касније је прославио и друге наивне сликаре, попут Серафине и Бомбоа.

²

Од млађе генерације париских модерниста поклоници Цариника Русоа били су Пикасо, Роберт Делоне, Константин Бранкузи и Аполинер, кога је двапут портретисао.

КАКО ЈЕ АНТИСЛИКАР ПОСТАО КЛАСИК

Цариник Русо је, као оличење наивног уметника, изазвао неподељено одушевљење које траје до данас. Постао је класик. За неког ко макар и површно познаје уметност, Цариник Русо је плебејски сликар, мајстор локалне париске четврти, чије су слике куповали радници и настојници који нису ништа знали о уметности. Русо је слике продавао углавном суседима који их нису куповали да би њима украшавали своје собе, већ да би помогли неком ко је умислио да је уметник. Већи део опуса Цариника Русоа је уништен или оштећен јер власници таквих слика нису о њима водили рачуна.

У погледу елементарне занатске вештине, овај народски уметник је антисликар, симбол уништења високих сликарских знања и изопачења племенитог умећа. Први пут се у историји уметности догодило да једног аматера, собосликара и незналицу призна елита, да му приређује ретроспективне изложбе и монографије. Сликари нивоа Цариника Русоа су раније били задовољни да за ручак или ситан новац осликају паное путујућих циркуса, рекламе касапница и радњи по провинцији. Разлика између таквих сликара у XIX веку и Цариника Русоа је у томе што су они били неупоредиво бољи и маштовитији. То је Драгоша Калајића навело да са двадесет пет година напише: „Некада су богаљи и болесни свим силама настојали да надвесе своју несрећу, те је често болест била већи подстрек здрављу него само здравље; некада су дворске луде биле и извор мудрости – а данас, шампиони болесног духа и тела кочопере се поносни на своју несрећу коју уздижу као узор, као пример, као идеал. Ово је можда прва епоха у историји цивилизације где су слике лудака и исповести патолошких типова постали узор једне културе, једног морала и, што је најтужније, једне младости.”³

ПРИВЛАЧНОСТ ПРИМИТИВИЗМА И МОДЕРНОСТ НАИВЕ

Модернисте је највише привукао примитиван начин решавања ликовних проблема и вулгарна једноставност сликања. Примитивци се, како је запазио Жан Касу, одмах препознају по типичној композицији.⁴ Примитивизмом ликовних решења цртежа, боје, форме и композиције наивни и модерни уметници се приближавају и допуњују.

Проблем наивне уметности у односу на традиционалну, популарне у односу на високу, много је дубљи. Наивни уметници, по правилу, не желе да стварају попут модерних, њих не привлачи дадаизам, супрематизам, ташизам или енформел. Сматрајући да је кубизам сродан геометризму пирамида, Цариник Русо је Пикасу иронично рекао да је највећи мајстор у египатском стилу. Наивци желе да стварају као велики мајстори реализма или фантастичне уметности и невешто покушавају да подражавају праву уметност. Ове квазиуметнике одликује медиокритетска и инфантилна фасцинираност илузионизмом и сужена стваралачка свест, по којој су они пре ускраћени него наивни. Изражавају се

фигурално, али је њихова уметност најчешће ретардирани и изопачени облик високих академских знања. Као што је ђаво карикатура Бога, а мајмун човека, тако је и наива карикатура праве уметности, надриуметност.

Цариник Русо је својим моделима за портрете узимао меру сантиметром, као кројач. Одлика аматера и самоуких је да се грчевито држе свог, с муком стеченог скромног знања. Живе са илузијом да су открили нешто велико. Успеју ли да технички овладају неким методом сликања, слепо га се држе, посебно ако даје видљив ефекат. Аматери нису свесни да професионалац жртвује и најбоље партије слике да би отишао даље и не задржава се на нечему, ма како добро насликаном, зато што има општи план слике, концепцију како да по фазама заврши своје дело.

БЕЗ ЗАНАТА (ВЕШТИНЕ) НЕМА УМЕТНОСТИ

Наивна уметност је једна од девијација реализма, назовиуметност, а кич појава модерног доба које у старим културама није било. Оријенталиста и естетичар Душан Пајин приметио је да између религиозног уметничког кича на Далеком Истоку и на Западу нема скоро никакве разлике. Наивним уметницима често је идеал „свети” кич као квазирелигиозни израз. Они не разумеју реализам и нису способни да дубље уђу у проблеме представљања. Зато је крајњи домет њихове уметности вулгарна и неуметничка комерцијализација. За такву уметност је готово немогуће успоставити вредносни критеријум и хијерархију, јер се најбољи и најгори наивци готово и не разликују.

За наивне уметнике се мисли да је њихово стваралаштво искрено, изворно и без директног утицаја западне цивилизације. Шта је искреност у уметности? Да ли су Енгр и Курбе неискрени зато што знају да сликају? Нема искрене уметности, свака је мање или више илузија, односно превара. Хорације је рекао: „Онај ко зна хиљаду уметничких дела, зна хиљаду превара”.

Мисли се да деца и наивци цртају, сликају и вајају искрено. У ствари, ниједно дете не зна да слика, тачније, сва деца сликају исто. Чим се дете ликовно другачије изражава од вршњака, зрелије и налик одраслима, деца га поштују јер не припада њиховом уметничком свету. Она сликају можда најједноставније, али не и најистинитије – трава је зелена, небо плаво, а сунце жуто, и ништа више од тога. Наивци не сликају тако, већ код њих има моделације форме, ваздушне перспективе и зачетака уметничког знања.

У чему је њихова искреност у односу на школоване сликаре? Да ли у невештом преузимању средстава и метода од академских сликара? Наивце са децом повезује страх од неиспуњеног простора слике (говоримо о сликарству јер је у наиви најприсутније). Наивци, деца и аматери не остављају ниједну површину недовршеном, све прекривају згуснутом моделацијом, јер нису у стању да пренесу оно што виде. За њих су акценат, детаљ, локални тон или форма извучена у први план велике непознанице и стога сваки део слике раде на исти начин. Они не сликају, већ попуњавају простор. Таква уметност је далеко од природе, која је чиста, савршена, целовита и неисцрпна.

Уметност наиваца није ни супротност технолошком јер је део комерцијалног тржишта егзотичностима и необичностима, којима многи покушавају да лече менталне тетоваже, душевне ране задобијене од разних облика зла.

ПУТ КРАЈЊЕ ДЕГРАДАЦИЈЕ

Наивна уметност слична данашњој, невешти, груби, сирови и примитивни израз стварности, постојала је и раније, али није третирана као уметност или област улагања, јер јој публика и критика, свесне шта су праве вредности, нису придавале никакав значај. Залагањем галериста и неких ликовних критичара, наивом је отворен још један фронт против праве уметности. Након европских наиваца и оригиналне уметности егзотичних култура, појавила се садашња уметност трећег света и аутсајдера као равноправна са

делима насталим од Фидије до Далија.

У европском езотеризму и међу великим традиционалним мислиоцима сматра се да примитивне културе постоје само као дивљи израз крајњег пропадања некадашњих великих, непознатих цивилизација, чији се трагови и фрагменти налазе у такозваној примитивној изваневропској уметности. То је умове као што су Рене Генон, Јулијус Евола, Тилак и Анри Корбен навело да трагају за целином која је, по легендама и предањима скоро свих народа, постојала у златно доба човечанства и из које извиру све традиције.

Примери из сумерске, египатске, индијске и грчке естетике показују да је реализам био дворска и свештена уметност. Он је универзална константа која просторно и временски повезује удаљене уметности. Уз помоћ таквог вредносног критеријума лако се уочава да у старој, као и у данашњој егзотичној уметности, има дела која су, без обзира на врсту представе и намену предмета, израз виших тежњи и резултат префињених техника обраде. За разлику од реализма и уметности која би морала да се пише великим словима, наива никако није подвиг духа нити култивација материје, већ грубост, незграпност и ограниченост умних потенцијала⁵ – квазиуметност. <

НАПОМЕНЕ

¹ Писаро је кључна фигура (пост)импресионизма. Доајен групе, две године старији од Едуарда Манеа и десет од Клода Монеа, утицао је да се Сезан дисциплинује и да Гоген пронађе свој израз.

² О Удеу в. одредницу Андреа Лежареа у: *Речник модерног сликарства*, „Нолит”, Београд 1961, 299.

³ Драгош Калајић: *Кршевина*, независно ауторско издање, Београд 1968, 34.

⁴ Jean Cassou: *El Greco*, „Младост”, Загреб 1952, 14.

⁵ У последњих десет година, поред студија о наивној и афричкој уметности, појавило се више компаративних анализа односа модерне, наивне и примитивне уметности. В.: *L'opera completa di Rousseau il Doganiere*, Presentazione di Giovanni Artieri, Apparati critici e filologici di Dora Vallier, Rizzoli Editore, Milano 1969; Hans Meyers: *Stilkunde der Naiven Kunst. Gestaltungskundliche Grundlagen zur Theorie der Kunsterziehung*, Verlag Waldemar Kramer, Frankfurt am Main, 1975; Ото Бихаљи-Мерин и Небојша – Бато Томашевић: *Енциклопедија наивне уметности света*, Југословенска књига, Београд 1984; William Rubin (ed.): *„Primitivism” in 20th Century Art. Affinity of the Tribal and the Modern, Vol. I-II*, The Museum of Modern Art, New York 1994. Бранимир Донат оспоравао је ову уметност. В.: Есеј „Народно и наивно стваралаштво”, *Оспорени говор или егзотика свакодневног*, Матица хрватска, Загреб 1970, 27-33.